

րակաց աղբիւրէ կամ Նոյն իսկ Նիկիեփորոս պատրիարքին (806—815) ընծայուած ցանկէն, որ շատ աւելի Տին Ըլլայու եւ քան ինքնին Նիկիեփորոսն ըստ Էրհարդի¹ եւ Հայրենիքն եւ Երուսաղէմ ըստ Յանի²։ Նիկիեփորոսի Հրատարակելն de Boor Տամոնիչ կեդովով ապացուցած է որ այս ցանկը Նիկիեփորոսին Նախական ցանկը չէ, այլ Նոյնին՝ 850ին այլափոխուած խմբագրութիւնն։ Արգ եմէ ցանկն իրապէս շատ հնագոյն է քան կարծուած ժամանակը՝ այս պարագային կարելի է Անանիայի ժամանակին հետ միաբանել։ Ի հարկէ խոսքը միշտ Նիկիեփորոսին անաշխատութեան վրայ է, զոր կը գործածէ Անանիա. վասն զի Անանիայի Հին դատարանի գրոց դասաւորութիւնն ոչ միայն Նիկիեփորոսին ցանկին չի համաձայնիր, այլ եւ ոչ իսկ մեզիք ծանօթ ցանկերուն ինչպէս վերը տեսանք։ Դրանօք է արդէն Անանիայի՝ Դ. Մակարայեցոց գիրքն ալ, որ առաջին անգամ հոս կը յիշուի յանուանէ որոշակի գիտենք Տայ գրականութեան մէջ։ Իրմէ ետքը Միսիթար Այրիվանեցոյ ցանկին մէջ կը հանդիպինք. որոնց կրնանք յաւելուլ Զարհճանալեանի սա գիտութիւնն թէ «գրչագրի մը մէջ ալ կը կարդանք. «զորորոր Մակարայեցիան ոչ գտի, եւ ոչ զՅովսէպոսն որ գրել էր ի գիրոս»³։ Ասանկէս տակուանն այսպիսի գրութիւն մը յերեւան ելած չէ ձեռագրոց մէջն։ Ձիարգ եւ իցե՛ այս եւ Նման խնդիրներ, ինչպէս նաեւ Անանիայի ընծայած Հին դատարանի դասաւորութիւնն անգրագոյն քննութեան կարօտ են։

Գալով Նոր դատարանի դասաւորութեան՝ Անանիա ըստ ամենայնի համաձայն է Ջոհրայի Հրատարակութեան։ Միայն սա կէտն գիտելու է որ Ջոհրայ Յայտնութեան գիրքն գիտամբ Պոզոսի Թղթերէն ետքը դրած է համեմատ այլ ամենայն գրչագրաց մերոց, նաեւ յունականաց իսկ՝ կարգել զայն ի վախճանի բովանդակ Նոր դատարանաց⁴։ Ըստ հետեւորդի 260-ին մէջ Յայտնութիւնն՝ Պոզոսի Թղթերէն յառաջ էր, ինչպէս է Անանիայի քով. այսպէս ունին Վուլկադայի ինչ ինչ ձեռագիր օրինակներն⁵ եւ Բրիտանական Թանգարանի Թ. 17, 730 հայերէն ձեռագիրն⁶։

Քանի մը խօսք ալ անաշխատութեան վրայ B ձեռագիրն՝ Հին դատարանի մատենից տեսրու համագումարն կը զնէ էրժ (= 79100), իսկ M՝ քնիթ (= 9129), սակայն երկուքին ընթերցումն ալ անճիշդ է, ինչպէս հարեւանցի հաշուէ կարելի է տեսնել։ Պէտք է ամբողջընել իրարմով այսպէս՝ էքքիթ (79129) — համաձայն Անտիոքայ Բ. Ժողովոյն ընծայած գումարին (ըստ մեր Մատ. Թ. 581 ձեռագիրն). Տէր-Մովսէսեանի օրինակն (էջ 255) հոս վրէպակաւ ունի քնիթ նման Mի ընթերցումնին, որուն հետ միաբան է նաեւ Գր. Յովսէպոսցոյ ցանկն (անդ էջ 263)։ Շատ ճիշդ է ընդ հաւանակն Bի քով Նոր դատարանի մատենից տուններու համագումարն աւիշղա (= 18591) նման Անտիոքայ Ժողովոյն կանոնաց. իսկ A եւ Mի մէջ կը պակսի. Գր. Յովսէպոսի զնի հոս (էջ 263) իշղա ի բաց Թողով Ա սկզբնագիրն։ Անտիոքեան ցանկին հետ միաբան է B նաեւ Հին եւ Նոր դատարանաց միահամուռ անհամարին մէջ. Թւշի Անտիոքեան ցանկն կը հաշուէ (ըստ Թ. 581 ձեռագիրն) «Համանգումայն Հնոց դատարանաց տունք էքքիթ (79129)։ Միանգումայն Նորոց դատարանաց տունն աւիշղա (= 18591)։ Եւ միահամուռ Հին եւ Նոր դատարանաց տունն Թւշի (այսինքն 79129 + 18591 = 97720)։ Վերջնոյն մէջ ալ առանց վրէպակի չէ Տէր-Մովսէսեանի օրինակն, որ կ'ընթերցուի Թիշի, զոր հնչմանն իբրեւ ուղիղ կը սրբագրէ Ժիշի. Նոյնպէս ան՝ ճիշդ է Ն. Ֆինկի⁷ ընթերցածն Թիշի փոխ. Թւշի։

Ռ. Պ. Ֆ.

Ն Ե Զ Ո Ւ Ա Ր Ա Ն Ա Կ Ա Ն

ՅՈՒՆԱՌԱՐԱՆԻ ՆԵՐՍԵՍԻԱՆԻ

(Հարանախան)

20.

1. Այսու հետեւ առջեւ տնիմ շուէտը ըստ Evald Lidenի «Armenische Studien» ընտիր աշխատութիւնը։ Հետագումութեանց մէջ շատ անգամ առիթ պիտի ունենամ յառաջ բերելու իւր կարծիքները եւ աւելցնելու իմ նկատողութիւններս։ Ետքը գէլ (գիշոր) բառով կը սկսիմ. Spr. Abh. 1, 194 եւ 2, 154։ Այս բառը կը շոշափէ

and the date of Euthalius. Journal of Philology, vol XXIII, p. 242-245.

1 Յուսէպ Տայ. ձեռագրաց Արգար Յովսէպոսեանի, Մարտիոս 1909, էջ 28։

¹ Հմմտ. Kirchenlexikon, IX, p. 256։

² Zahn, անդ էջ 297։ Նիկիեփորոսի ցանկը հրատարակուած անդ էջ 295—301։

³ Թարգմ. Նախ. էջ 190։

⁴ Աստուածաշուք. 1805, էջ 764։

⁵ Zahn, անդ էջ 383, ծան. 2։

⁶ Conybeare Fred. C. — On the codex Pamphil.

vgl. besonders arm. խիփու կaphul „chiostro“, ritiro, serraglio; trappola.“

Հնոք հայալեզու լինելու մասին, որովհետև այսինքն-
*kastian հնդեւեր. *qoption-ի շարունակութիւնն
բլլալով, ահաւաստի հայ. բառերուն լուծումը ալ կու
այլ *qop ձեւէն *ապ եւ խփ- *ափ- *ափ-
*ափ- *ափ- *ափ- *ափ- *ափ- *ափ- *ափ- *ափ-
Հնոքաց ձեւերուն վրայ վերը գրած աղբերու:
3. Հայ. ափնայ (ի) *ափ-նայ-նէն (ա.
Hübschmann, Arm. Gr. 1, 416: համ. 21)

հնդեւեր. *sphm-ion-ընի-ս ձեւի կը համապատաս-
խանէ, իսկ արեւն *ame'ni, *amēni-էն հնդեւեր.
sphme-nis էր: Հայ. -այ- (-ի) վերջաւորութիւնն
ունի նաեւ -այն-, *այն-այն (Hübschmann,
Arm. Gr. 1, 484, համ. 342) = հնդեւեր.
*oum-ըն-նի-ն, -ու-այն-, (-ի) երկ-այն (համ. երկ-
“նշմըն”) եւ որ-վ-այն (-ի), ուր -այն բառ
Liden-ի Arm. Stud. էջ 23 -*amio-, զնյո,
*ըն-նի-ն բացատրուելու է, ինչպէս -ից յոյն.
սեւա հայրման վերջաւորութիւնն համարուելու է:
բայց հիմալ եւ ալ կ'ընդունիմ, Liden-ի ստուգա-
բանութիւնը “հայ. որ-վ- = հնդեւեր. *qrop- եւ
այսպէս որ-վ- -այն ալ *qrop-ըն-նի-ս առ. հեղ-
*hrēf, rēf որ, *Leib, Mutterleib, uterus“,
առն ֆուէկ. ref “venter“, հանգ. hrif շէկ.
“womb; interior of body, stomach” նիդ.
*hrefaz- *hrefaz, հնդեւեր. *qrepes-էն, բառ. corpus
հնդեւեր. *qrepes-էն, -կը, instr. կըր-վի. “բերն,
դէմք”, ալ. kohrp- kəvəṣṣē. վէ. “դէմք, մարմն,
դէմ”, [նրիշ կարծիքներ, մասնաւորապէս Ա. Bugge-ի
բացատրութեան փորձը Beitr. zur etym. Erläut.
der arm. Spr. 26, KZ. 32, 33 որ-վ- -այն առ. սիւր-
gurbha- “արդանդ” ալ. gərvə- յուն. δελφύς
“արեւակ” Բ. Նոյն բառին որիշ կապակի փորձով
կարգ ալ. առնւած. “փոր, փորակը, նոյ. rida-ի
հետ, համ. նորով վրայ Bartholomae IF 5, 228
ծանօթ. 3 եւ Գ. Բացարարանի ստուգաբանու-
թիւնն ալ Spr. Abh 2, 277 = Բանասեր համ.
4. “առ. լառ. serru իւսլիւն, բառ Liden-ի նիւն-
դունիք են:]

Die idg. Anlautgruppen, kr, tr, pr, sr
կ'ընէ Liden յ. ա. 23, “verlieren im Arm.
regelmässig ihren ersten Bestandteil und das
r bekommt dann einen Vorschlagvokal, dessen
Qualität von dem Vokal der folgenden Silbe
bestimmt ist“ (իւնն որիւնիւնն են. արդիւ
առ սիւր. krakara Pedersen KZ. 39, 843, Երեւմ.
առ յուն. πρέπω Osthoff IF 8, 43 հետեւ. եւ նոյնը
Բացարարանի Spr. Abh. 2, 53-ի մէջ Բ. Pedersen
յ. ա.) վերջաւորութիւնը -ր- որ-վ- -այն-ի մէջ բառ
Liden-ի այսպիսիութիւնն է-ր-ին հեղ. hrēf-ի
մէջ եւ յր-ին բառ. corpus-ի մէջ:

Հայ. ամաւանի (-այ) ի մէջ -անի բառ Liden-ի
հնդեւեր. *ըն-նից- էն է:

Հայ. յեղ. (-արմ.) = հնդեւեր. ghēdos- (ալ.
zadāh- “podea”), նոյն-ոս-ով է, ինչպէս corpus,
իսկ յուն. γόδανος հնդեւեր. ghōd-ըն-նի-ն համա-
պատասխանելով “որ-վ- -այն-ի ձեւն ձեւապիւթիւն
կը ցուցէ, որ, ինչպէս բառն հմ. *qrop-ըն-նի-
*qrop-ըն-նի-ն առաջ եկած է:

Հնդեւեր. -ono-ով է երաստան-ը (երաս-
տան) *երաս-էն, որ բառ Bartholomae ի Studien.
2, 103 *prkto-ն է առ յուն. πρωτότος, սիւր-
prsthā- “կանակ, ալ. parsti, նոյ. pusti, առ
Hübschmann, Arm. Gr. 1, 443, համ. 128, իսկ
բառ իս *rastō-ն-էն յառաջ եկած համարուելու է:
Հնդեւեր. *ono կամ *ըն-նի-ն ունի -ու-ը Բեր-
(-արմ.) իս. նարն “բերան, իրեր. bern “վեհ
(*berna), ա. Hübschmann, Arm. Gr. 1, 429
համ. 73:

Հայ. Բուն (ի-արմ.), անգլ. den հնդեւեր.
*bhā-ni-s (Brugmann Grundr. 2, 271) է (յուն.
φωνή = հնդեւեր. *vho-nā), հեղ. bas-nē
“ստուգալի” հնդեւեր. *bhā-s-nā) եւ այսպէս մի-
ջամուտիւն (Բ-այն) շունի:

4. Hübschmann Arm. Gr. 1, 443 երաս-
տան-ի վրայ խոսելով՝ կ'ընէ որ այս բառը -ան
վերջաւորութեամբ *երաս-էն = հնդեւեր. *prkto
(-ով կէ-ի տեղ, ինչպէս գո-արմ-ի մէջ) ? կամ =
հնդեւեր. *prkto- Bartholomae, Stud. II. էջ 103 ?
էր: Հնդեւեր. *prkto անկարգի էր, որովհետեւ
*նար-ը կու տար, սերեմ *prkto, եւ անկէ *prkto-
ձեւը երկարուելու է, որով *praktō եւ անկէ
երաս-ի:

Իմ անձնական ստուգաբանութիւնն Spr.
Abh. 2, 324, համ. 108 (համարին վերջին բա-
ցատրութիւնը) այնուամենայնիւ անկէ ընդունելի
է, Բառը այսինքն առանց -ան = *ono (իմ *ըն)
վերջաւորութեան ալ կայ, երաս “նարիւն-ի մէջ,
երաստան ալ՝ “նարայ տեղի, եւ “երաստ, է,
ա. Ciackak 457:

Այսպէս երաս-ը բառ ի բառ-էն հ. rastā,
vesta “Ruhelager, Totenlager” հեղ. rastā
“Ruhe, Rast, Wegstrecke” եւայլ, հիւրեր. arns
“Wohnsitz” *adrasu-էն (Uhlenbeck, Got. Etym.
2, 121) բառերուն կը պատկանի հնդեւեր. *rastō-ն-
նիւն, իսկ Pedersen կ'ընէ KZ. 39, 349 § 14:
„In երաստան, wenn an gr. πρωτότος gehörig,
folgte auf -kō ein sonantisches η“.

5. Նորէն Հայ. ազգաբառը Liden, Arm.
Stud. էջ 97—98 հոգի- (-ի կմ. այ, -ո) ազգ-
ան, ազգաբառանքի, որիւնի եւ ազգաբառ-
բառերու նոր ստուգաբանութիւնը կու տայ՝
*alikh, *alikh-էն -ապ վերջաւորութեամբ, հիմն.
դ. օ. հոգաբառ, հոգաբ. մաս. Այս *alikh բառ
Liden-ի *oligo-էն էր առ. հիւրեր. liach (հնդեւեր.
*leigo) “խառն, դժբախտ”, հայեր. lic-uts փոքր
իս. lēk-na-s երկայնահասակ հնդեւեր. -g-ով ալ
յուն. ὀλίγος, λογός, աղ. lēk “լից” *վիտ-
եւայլ, իս. liğā “հիւանդութիւն, լիտմ. liğā
“ծանր հիւանդութիւն”: Գուցէ Liden-ի այս բա-

1 էջ 98: կ'ընէ Liden “Nach v. Patrubány Spr.
Abh. 1, 197 եւ 2, 210 soll -ay- mit -t- (իւն-ի
zusammengehören” եւ Nachträge էջ 134 կ'ընէ “Die
hier erwähnte Erklärung vom -ay- wiederholt jetzt
v. Patrubány mit geringer Veränderung in der Zeit-
schrift der Wiener Meehtharisten “Hande” 1908, S. 139:
die Grundform wird als idg. a-ñig odo- angesetzt. Mir
ganz unwahrscheinlich“.

ցարութիւնը աւելի ընդունելի լուծումն կուտայ ինքզինքն:

6. Հայ. Գոգո (-ոյ), որմէ Գոգո-ն, Գոգո-ն, Գոգո-ն կը պատկանի բառ Lidén Arm. Stud. էջ 94 առ լիւս. *gogas* -ը. (1. Գոգո-ն) „des Pferdes Rücken über den Schultern an seiner höchsten Stelle“ = *հոգո-ն*. **ghogh-* „գոգո-ն կորութիւն, իսկ լիւս. *gogas* *հոգո-ն* „կորութիւն կորութիւն“: Այս *հոգո-ն*. **ghogh-* կը պատկանի բառ Lidén նորմ. *gag, gagr* „գէպ Եւսեւ Եւսեւ ի Եւսեւ կորացեալ, *gag hals* „Եւսեւ վեր, ուրիշ նորգորն բառեր նշեցեմք. **gogh-*, **ghogh* „կորացեալ, թիւ-բառ, արմատն:

Ա. Գոգ Գոգո-ն է բառ Bugge IF. 1, 451 եւ Lidén ալ էջ 95 Գոգ-ն **gugu* **ghogh-* եւ. *հոգո-ն* լիւս. *gogas*:

[Բառ Lidén Scheffelowitz բացատրութիւնը BB. 28, 152 եւ 29, 16 եւ 43 „գոգ, առ չէր, լիւս. *fovea Walde* մաս ալ Lat. etym. Wb 240 անընդունելի է, յաւն. եւ լիւս. բառը առ *հոգո-ն*. *ghew-* „gessen“ (լիւս. *fundo*, յաւն. *χέω*, չի, սկ. *ψήθω*, փռեալ. *ἐξέμην* չի յիշի Hes. *գոգ*. *gutan* պատկանելով, որմէ սկզբնաւոր յով ձեւ զը սպասուելու էր]:

21.

1. Lidénի Գոգ Բառի վրայ բառ ընտիր ստուգաբանութիւնը Arm. St. էջ 93-95 թղթ կուտայ ինք Գոգ-ն բառն ալ **ghogh-thōn* *հոգո-ն*. Դեռ էն իբր **կորութիւն* կորութիւն, բացատրել Հայ. Գոգ-ն (Գոգ, Գոգ) ուրիշն = *հոգո-ն*. **ghogh-thōn* (Գոգ-ն, Գոգ-ն) ուրիշն = *հոգո-ն* (Գոգո-ն) (*ghoghothōnos, ghoghothōnos* + Գ) „բառութիւն, իսկ Գոգ բառ Lidénի նոյն **gogh-* արմատն „կորութիւն, նախանշանութիւն էր:

Lidén Գոգ Arm. Stud. էջ 95, „Nach andere Angehörigen der Wurzel **ghēgh-*, **ghōgh*, **curvum, cavum, sinuatum esse*“ glaube ich bei anderer Gelegenheit nachweisen zu können. Հետաքրքրութեամբ կը սպասեմ իրեն ուսումնասիրութեանն այս արմատին վրայ, յանձնելով մի եւ նոյն ժամանակ Գոգ-ն բառին այս բացատրութիւն ալ իրեն յարգելի ուշադրութեան:

2. Հայ. Գոգ „որոշում“ „ա. նորէն ծածուկ. **րոգ-ն* *հոգո-ն*. *rodio* -ը առ լիւս. *rōdo* „կրծել, *rādo* (-ere, *rāsi*, -sum) „քրծել, եւ երկու նշանակութիւնները *rōdo* եւ *rādo*-ն միացող սկ. *rādātī* „կը քրծել, կը ցտէ, կը փորել, կը կրծէ, *rōdo*-ի նշանակութեամբ սկ. *radana-s* „նաւակ, ալ, եւ այլն, ա. Walde, Lat. etym. Wörterb. 514. *rādo* բառին սակ:

3. Հայ. Գոգ (-ոյ կամ -էն) „գառն, (Գոգ-ն, Գոգ-ն) „ա. գառնակ“ **գոգ-ն* Գոգ-ն Lidénի Գոգ-ն կրնար առաջ գալ եւ այսպէս լիւս. *eras, erytis, erukas, erytikas* „գառն, գառնակ, լիւս. *jers, erytus, eristian* „նոյնը, սկ. *jarina*, „գառնակ, բառը *jarina* „այն եւ. (Տեկու. *jarica* „նոխալ“) ուրիշ. *erietu* „arrietum“ լիւս. *aries* „կոյն յաւն. *ἄριος*

„պղտիկ նոխալ, ուլ“ *հոգո-ն*. *heirp*, „dama, capra“, *հոգո-ն*. (*fearb* „a roe, a deer“, Հայ. -ը վերջաւորութիւնը կը գործէր նաեւ ուլ-ի մէջ, որոնց -ը բառն ալ *dh-y-* է, բայց այս *dh-y-* = *-di* որի *ovis, agnus* -ին չէ:

Lidén Գոգ Arm. Stud. էջ 24, „Frühere etymologische Versuche: v. Patrubány Spr. Abh. 2, 212 stellt -ը-ը zu gr. *πόρις*, *πόρις*, *πόρις* „Kalb, junge Kuh“ ahd. *farro* „Stier“, nhd. *Färse*, aind. *prithuka* „Thierjunges“ u. s. w., aber der arm. Vertreter dieser Wortsippe ist anerkanntermassen -ը „Kalb“; -ը-ը weicht begrifflich ab. Lautlich unmöglich ist Scheffelowitz' (BB. 28, 298) Zusammenstellung mit asl. *parazū* „Bock“ [nicht „Widder“], russ. *porozū* „Eber, Stier“:

Lidén որի (Գոգ-ն) -ին ուլ մէջ *հոգո-ն*. *ovis* „նշխար“ կը փնտռէ (ա. Fr. Müller, WZKM. 10, 278). Այս կարծիքը պարզ է, որովհետեւ **ovis* *հոգ-ն* մէջ ուլ եւ ուլ -ը = ի եւ ան առեւորդ -ը (նշխար-էն) = *հոգո-ն*. **ov-dhiyos* ձեւ զը կ'ունենայինք:

Հայ. Գոգ պոպոպ **ero-dh-yo-s-* էն իրեն ծագումն ունի, -յո- նուագական իմաստ տալով բառին:

4. Հայ. ուլ (-ոյ կամ -ոյ) = *հոգո-ն*. **alo-dh-yā* (Գոգ) եւ **alo-dh-yo-s*, որ -յո- նոյնպէս նուագական է, որովհետեւ այս բառը բառ Lidén Arm. Stud. էջ 25 նոյն է լիւս. *alere* „անուցանել, հարեմ. *alere* „ala“ „անուցանել, ճարակ տալ, գոգ. *alan, aliðs, aiteutós*, պարսեալ, *հոգո-ն*. *alim* „alo“, *ail* „esca“, յաւն. *ἀν-αλτος* „անուց, եւ այլն բառերուն հետ: „Lat. *alere*, Գոգ Lidén իշ. ա. 25, wird häufig vom Ernährer des Tierjungen oder der Kinder durch die Muttermilch und *alumnus* von den Jungen der Herden gebraucht. Vgl. bes. awnord. *fol-ald* N. „junges Pferd“ (*foli* „Füllen“) *el-di* N. „Brut, Nachkommenschaft“, lat. *sub-olēs* „Sprössling“, z. B. *subolēs capellae* Col. *prōlēs* „Nachkomme“ (auch von Thieren), u. s. w.“

5. Բառ Lidén Arm. Stud. էջ 25 համ. 14. -ը ալ ուլ-ով կարգուելու է **ol-* էն, *զմեմ*. *հարեմ. նորգ. կառ. ol* առ *ale* „անուցանել, եւ այսպէս -ը եւ -ը կամ **proles, suboles*“, կամ *qai lacte alitur, lactens* կը նշանակէին: Ուրիշ նկատմամբ Գոգ գեւ Lidén իշ. ա. „Lautlich ferner liegt der Vergleich von -ը mit gr. *ἐνελος* „veppós Hes. und lat. *imuleus* „Hirschkalb“, den Niedermann BB. 25, 85 vorschlägt, aber Pedersen KZ. 39, 355 als zweifelhaft bezeichnet. L. v. Patrubány's Zusammenstellung (Spr. Abh. 2, 163) von -ը und gr. *πῶλος*, got. *fula*, awnord. *foli, fyl* „Füllen“ erregt Bedenken, weniger in lautlicher Hinsicht (es wäre eher **hul* zu

1 Բառ մեծ բառարանի վերջնական մասին **ol* էգ, էգ այն մասաւ, ա. Lidén, Arm. Stud. էջ 24:

erwarten), umsomehr rücksichtlich der Bedeutung.

Einen armenischen Sprössling der Wurzel von lat. *alere* u. s. w. findet v. Patrübány a. a. O. 2, 314 (anders 1, 191), mir nicht glaublich, in -ալել, -ալի, -ալիկ. anders Bugge Beitr. z. etym. Erläut. 11, Scheffelowitz BB. 29, էլ 17, 34, 52 (verfehlt)*.

6. Հայ. տիկ (տի-ց) բառին վերը տուած ստուգարանութիւնս տարբեր է Lidénի բացատրութենէն նոյն բառին Arm. Stud. էլ 10, Համ. 3, որուն համեմատ տիկ, „Schlauch aus Ziegenfell“ կը նշանակէր եւ գ. *tiğōn, հրգ. *tiğā*, նրգ. *Ziege* բառերուն հետ նոյն էր. Հայ. տիկ հռոմէականին հետ համ. լիհ. *koziel*, „Bock“ եւ „Dudelsack“, ռուս. *koed*, „Ziege“ եւ „Dudelsack“ նրգ. „polnischer Bock“. Նախածեւը գ. եւ Հայ. բառերուն բոս Lidénի էլ 12. *diğō կամ Հայ. բառին *diğā էր (Համ. ան ասեմը յուն. διζα. αἰξ *Áaxwves* Hes. *diğ-ā- էն):

(Հր-ռ-ն-ի-ի-ի)

ՂԱԽԱՅ ԲԱՆՈՐՈՒԳԱՆՈՒՆ

Թ Ղ Բ Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ի Ն

ՍՄԵՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՏԵՐԻՆԻ ԿՈՏԵՐԻՆԻ ԿՈՏԵՐԻՆԻ

Վրանի մը՝ զօրաւոր կամք ու իր անձը չփնտռող անձնաւորութիւն՝ ձեռք ձեռքի տալով՝ երեւան ելաւ ու իրականացաւ, աղաթ հունգարական երկրի մը վրայ — կրնա՞ք ըսել թէ — արեւելեան լուսնդառն շնորհ մը, ցնորհ մը... աշխարհքիս վրայ մի միայն կեցող հրապարակական — այլ կական թանգարանը՝

Ըսոր պատմական նախապատրաստութեան եւ կերպարանաւորութեան ամենէն գլխաւոր, ու ամենէն աւելի նշանակութիւն ունեցող կէտերն ու շարժառիթներն՝ անմահական կրնէ հետեւեալ համառօտ ժամանակագրութիւնը:

Հունգարական ազգային տոհմագրութեան ընկերութիւնը (Magyar Népráji Társaság) սկզբնաւորուեցաւ 1889ին, Վր. Նիտոն Հէրման, եւրոպական հռչակ ունեցող ազգագրին ճամբայ բանալովը:

Ս Եւ Հիմա՛կ Վերայ-Հայաքաղքին (Armenienstadt, Armenopolis) միայն պաշտօնական եւ տեղութեան անուն ընդունուած անունակալութիւնը:

Ըս էր Հունգարիայի մէջ՝ Ժողովրդական, գիտնական, ընկերական կեանք — եւ թանգարաններ հիմնող շարժման ամենէն առաջին սկզբնակէտը:

Բոլոր Հունգարիայի մէջ տարածուած ոգեւորութիւնը՝ Հայաքաղքի մէջ ալ, այլերեւոյթ Կանց. — զորոնք յառաջ բերելու մէջ մեծ արդիւնք ունին՝ բեմասացութիւն մը, զոր վերոյիշեալ գիտնական ուսուցչական տը այս քաղքին մէջ խոսեցաւ 1891ին: Ըսոր նիւթն էր, Հայ Ժողովրդական աւանդութիւններուն տաճարն ու պահպանութիւնը — եւ Ժողովրդեան՝ մտաւորական եւ նիւթական առարկաներուն քովէ քով բերուին ու պահպանուիլը:

Սովորեալ Գր. վարդապետին եւ Խ. Սոնկոդեանի ձեռք 1887ին՝ Վերայ Հայաքաղքին մէջ հիմնած «Ղրմէնիա», ամսաթերթին, արդէն վերոյիշեալ ժամանակէն յառաջ առատ նիւթ կը մատակարարէր՝ ասանկ գործքի մը յաջողութեանը:

Հառաջուն ատենները՝ Հայ եպիսկոպոսութիւնը՝ ետքէն, Վերայ Հայաքաղքին ազգային եկեղեցին էր զվարար պահպանն ու ապաստանարան ազգային աւանդութիւններուն:

Հունգարիայի գիտնական Հայերէնագիտութեան, ամենէն երեւելի անձնաւորութիւնն եղաւ Տ. Խաչէկ Սուքասեան, Հայաքաղքի ազգային եռամսեայ Ժողովրդական տը: Իրմէն հիմնադրուած ազգային սրբանոցին կոչումն էր, որ պահէ ու տաճէ Հայ ոգին ու լեզուն ապագայ սերունդներուն համար ալ: — «Նորագոյն Հայագետներն — այսպէս ըսելու համար — գրեթէ բոլորն ալ իր աշակերտներէն էին. եւ իր հետքերուն ետեւէն գացին:

Ըսելի նոր ժամանակներն, առանձնականներ — օրինակի աղաքաւ Սպարիւր Սպարիւրեան եւ Խաչէկ Սոնկոդեան — առանց գիտնալու եղան առաջին Ժողովրդները: — Ս. անդին Վր. Հ. Սովորեալն ու իր ընկերներն՝ ազգային-եկեղեցական ու աշխարհական գանձերուն օտարադրութեամբը՝ կամաց կամաց հասունութեան բերին ու յարգուն հասցուցին այս ուղղութեամբ եղած շարժումը:

Յուլիոս Միրզայեան, վերը յիշուած ազգեցութեանց ներքեւ, 1895ին, «Ղրմէնիայի» մէջ հրատարակուած ազգագրու-